

Dekabr, 2024-Yil

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINI KREATIV
YONDASHUVLAR ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH**

Abdumuminova Ozoda Anvarovna

Boshlang'ich ta'lim uslubiyati kafedrası katta o'qituvchisi.

h

Anontatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kreativ yondashuvlar asosida kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning bosqichlari va xilma-xilligi, murakkabligi, ta'lim-tarbiyadagi bir qancha dinamik o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgan, bo'lajak mutaxasislarning kreativ yondashuv asosida kasbiy kompetentligi takomillashtirish mazmuni va tahlili bayon etilgan. Shuningdek, maqolada respublikamiz olimlari hamda xorij pedagog olimlarining kreativik, kompetensiya, kasbiy mahorat kabi terminlarga bergan izohlari ham tahlil qilingan.

i

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, kreativlik, mahorat, pedagog, nostandart fikrlash, rivojlanish, jarayon, talaba, o'qituvchi.

r

**РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ ТВОРЧЕСКИХ ПОДХОДОВ**

Аннотация. В данной статье рассматриваются этапы развития профессиональных компетенций будущих учителей начальной школы, основанные на творческих подходах и многообразии, сложности и ряде динамических изменений в образовании, связанные с будущим содержанием и анализом повышения профессиональной компетентности. описаны специалисты, основанные на творческом подходе. В статье также анализируются комментарии ученых нашей республики и зарубежных педагогов о таких понятиях, как креативность, компетентность и профессиональное мастерство.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, креативность, мастерство, педагог, нестандартное мышление, развитие, процесс, ученик, педагог.

**DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY
TEACHERS BASED ON CREATIVE APPROACHES**

Abstract. In this article, the stages of the development of professional competences of future elementary school teachers based on creative approaches and the diversity, complexity, and several dynamic changes in education are related to the future. the contents and analysis of improving the professional competence of specialists based on a creative approach are described. The article also analyzes the comments made by scientists of our republic and foreign pedagogues on terms such as creativity, competence, and professional skills.

Key words: *professional competence, creativity, skill, pedagogue, non-standard thinking, development, process, student, teacher.*

Jahonda kadrlarning, xususan, o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish orqali oliy ta'lim sifati va raqobatbardoshligi ta'minlashga erishilmoqda. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs)" hamda Yevropa Ittifoqining "Evropa oliy ta'lim makoni» (EHEA. 2010) Konsepsiyalari mazmunida «Kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishda kompetentlikka asoslangan ta'lim (competence-based learning) modelini joriy etish, ta'limni insonparvarlashtirish asosida kasbiy malakalarni uzluksiz rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish» oliy ta'limning strategik yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

Mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimida bo'lajak mutaxassislarining fanlar doirasidagi nazariy va amaliy bilimlarni o'zlashtirishlari bilan bir qatorda ularni jahon andozalariga mos ravishda kasbiy kompetensiyalar bilan qurollantirish, kasbiy malakasini oshirish tizimini takomillashtirish zarurati ham paydo bo'lmoqda. Zero, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 yanvarda Parlamentga qilgan Murojaatnomasi[1] da barcha sohalar kabi ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan hamda rejalashtirilayotgan islohotlarning ham ustuvor jihatlari qayd etildi. Xususan, Murojaatnomada maktabgacha ta'lim tizimida boshlangan islohotlarni samarali davom ettirish, umumta'lim maktablarida ta'lim va tarbiya sifatini yaxshilash, oliy ta'limning akademik ilm-fan va ishlab chiqarish bilan integratsiyasini kuchaytirish orqali ta'lim tizimining barcha bosqichlari orasida o'zaro uzviylik, bog'liqlikka erishish, natijada, butun uzluksiz ta'lim tizimini yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ustuvor jihatlari o'z ifodasini topgan.

Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, kompetentlikka asoslangan ta'lim (competence-based education – CBE) o'tgan asrning 70-yillarida Amerikada N. Xomskiy tomonidan til nazariyasi va transformatsion grammatikaga bog'lab taklif qilingan kompetensiya tushunchasi negizida shakllangan. R. Uaytning "Motivatsiya qayta ko'rib chiqildi: kompetentlik konsepsiyasi" ("Motivation reconsidered: the concept of competence") (1959) asarida kompetensiya kategoriyasi shaxsiy fazilat ekanligi qayd etiladi hamda u motivatsiya bilan to'ldirilgan.

Muayyan sohada kompetentli bo'lgan kishi o'sha sohaga tegishli bilim va qobiliyatlarga ega bo'ladi, ular ushbu mutaxassisga o'z sohasini oqilona, omilkor baholash va bunda samarali harakat qilish imkoniyatini beradi.

Dekabr, 2024-Yil

Mazkur tushuncha “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”ga (2006) kiritilmagan bo‘lsa-da, boshqa tillar leksikografiyasida “biror narsa borasida hukm qilish imkoniyatini beradigan bilimga ega bo‘lish”; “xabardorlik, bilimdonlik, qonuniy huquqlilik, qonuniy huquqqa egalik”; “obro‘rlik, nufuzga egalik, to‘la huquqqa egalik” deb izohlangan.

Ko‘pgina lug‘atlarda “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalari farqlanadi.

“Kompetensiya” uchun yagona ta’rif mavjud emasligi sababli u turlicha izohlanadi: “muayyan organ yoki mansabdor shaxsning rasmiy hujjatlarda belgilangan vakolatlari doirasi; vakolat yoki shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi”; “qaysidir idora yoki mansabdor shaxsning qonunlar, ushbu idora ustavi yoki boshqa qonunlar bilan belgilangan vakolatlari, huquqlari va majburiyatlari to‘plami”; “biror narsa haqida hukm chiqarishga imkon beradigan bilimga ega bo‘lish, unga egalik qilish”; “biror yaxshi xabardor bo‘lgan, biladigan masalalar sohasi”; “bir qator qarorlarni ishlab chiqishda ishtirok etish yoki o‘zi qaror qabul qilishi uchun imkon beradigan muayyan bilim va ko‘nikmalarga ega insonning shaxsiy imkoniyatlari, uning malakasi (bilimi, tajribasi)”.

Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, chet tillarini o‘qitish metodikasida kompetentlikka asoslangan yondashuv g‘oyasi bizga G‘arbdan kirib kelgan. Kompetentlikka asoslangan yondashuvda asosiy tushuncha bu kompetensiyadir. Ammo kompetensiya haqida so‘z borganda “kompetentlik” tushunchasini ham tilga olish zarur. E.D. Bozovichning qayd etishicha, ilmiy adabiyotlarda bu ikki atama ko‘pincha sinonim sifatida ishlatiladi, shunga qaramay, ular bir-biridan farq qiladi: “Kompetensiya - bu bilim sohasi bo‘lib, undan inson professional, ehtimol, havaskor sifatida xabardor bo‘lishi, uni bilishi mumkin; kompetentlik esa, odatda, ma’lum bir sohada yuqori darajadagi malakani nazarda tutadi va mutaxassisning bu sohadagi fikri ishonchli (e’tiborli) hisoblanadi”.

Shuni e’tiborga olish kerakki, rus metodik adabiyotlarida kompetensiya va kompetentlik atamalarining farqlanishi tarjima yoki rus tili so‘z yasallishining o‘ziga xos xususiyatlari natijasida paydo bo‘lmagan. Ingliz tilida ham turli xil suffikslarga ega bo‘lgan ikkita atama mavjud: “competence” va shunga monand atamalarining ma’nolari to‘g‘risida turli xil qarashlar mavjud.

Nemis tilida “kompetenz” atamasigina mavjud, shuning uchun kompetensiya va kompetentlik atamalari o‘rtasida farq yo‘q. Xorijiy metodik adabiyotlarda ushbu atamalarining o‘ziga xosligi yoki farqlanishi to‘g‘risida yakdil fikr mavjud emas: ba’zi xorijiy tadqiqotchilar ushbu tushunchalarni o‘zaro qarama-qarshi qo‘yishsa, boshqalari ularni bir-birini to‘ldiruvchi deb hisoblashadi. Natijada, ta’riflar bo‘yicha aniq biror xulosaga kelish ancha bahsli. “Competency” atamasiga to‘xtalsak, kognitiv, funksional va ijtimoiy kompetensiyalar, shuningdek, boshqa sanab

Dekabr, 2024-Yil

o'tilgan kompetensiyalarni o'zlashtirish uchun talab etiladigan metakompetensiyalar mavjud; shu asosda menejmentda ham, ta'limda ham qo'llaniladigan turli xil modellar yaratilgan.

Rus tadqiqotchilari ushbu munozaraga to'xtalib, o'z ta'riflarini berishadi, ular ham muayyan darajalarda bir-biriga ziddir. Misol uchun, I.Ya. Zimnyayaning fikriga ko'ra, "kompetentlik" tushunchasi "kompetensiya" tushunchasidan kengroq mazmunga ega, chunki u o'z ichiga kognitiv-bilim, motivatsion, "o'zaro munosabat" va tartibga soluvchi tarkibiy qismlarni qamrab oladi. Kompetentlik muayyan kompetensiyalar (qismlari) asosida rivojlanadi.

Ushbu fikrga M.D. Ilyazova ham qo'shiladi: "... Biz ... kompetentlik va kompetensiyalarni ma'lum sub'ekt faoliyatining o'zaro bir-biriga "bo'ysunadigan" tarkibiy qismlari deb bilamiz. Biz kompetensiyani potensial faoliyat, tayyorlik va faoliyatning muayyan turiga intilish deb bilamiz.

Oliy ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, mutaxassislar tayyorlash sifatini va o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, zamonaviy hayot talablariga javob beradigan pedagogik korpusni tayyorlash va shakllantirish vazifasi mamlakat kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu muammoni hal qilish uchun bugungi pedagogik ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan o'qituvchilar zamonaviy maktab talablariga to'liq javob bera olmayotgani va buni barataraf etish muhim vazifaga aylanmoqda. Pedagog kadrlarni tayyorlash tizimini: uning tashkil etilishi, tuzilishi, mazmuni, malakaviy amaliyoti va ta'lim jarayonidagi innovatsion jarayonlar bilan o'zaro bog'liqlik tamoyillarini, o'qituvchilar tarkibini ko'paytirish va sifatini yaxshilashni kompleks isloh qilish uchun bir nechta modellarni ishlab chiqish va eksperimental ravishda sinovdan o'tkazish zarur. Zamonaviy maktablarimiz uchun mutlaqo boshqacha pedagogik kadrlar kerak. Qoidaga rioya qilishga odatlangan va har bir qadamda ko'rsatmalar kutib turadigan o'qituvchi bunday maktablarga mos kelmaydi. Zamonaviy maktab o'ziga jonli munosabatni, individual yondashishni talab qiladi.

«Kreativlik» va «kreativ» tushunchalari ingliz tilidan kelib chiqqan bo'lib, yaratish qobiliyati, ijodkorlik kabi ma'nolarni bildiradi. Mazkur tushunchalarning dastlabki izohlari bo'yicha D.Simpson, S.Kaplan, Dj.Renzulli va boshqa olimlar tadqiq qilgan bo'lsalar-da, bizning fikrimizcha, ular olib borgan izlanishlarda ko'rsatilgan qarashlar yetarli darajada asoslanmagan.

Kompetentlikka asoslangan ta'lim sharoitida o'qituvchi ta'lim jarayonida an'anaviy ta'limga nisbatan bir oz o'zgacha funksiya va rolni bajaradi Bunday ta'lim shaklida o'qituvchidan: talabalarning mustaqil faol bilim faoliyatini tashkil etuvchi; kompetentli maslahatchi va yordamchi; talabalar harakatini psixologik-pedagogik aspektda baholay oladigan, ularga samarali harakatlari bilan tez yordam berishga va o'zlashtirilgan bilimlarni munozara qilish va qo'llashda uchraydigan qiyinchiliklarni bartaraf etishga qodir mutaxassis bo'lish talab etiladi.

Dekabr, 2024-Yil

Ushbu rol an'anaviy ta'limga qaraganda ancha murakkab va o'qituvchidan kasbiy kompetentlikni talab qiladi.

Har qanday ta'lim muassasasidagi o'quv-tarbiyaviy jarayon yoshlarni hayotga, mehnatga va o'z shaxsiyatini rivojlantirishga tayyorlashning bugungi kun talablaridan bir qadam oldinda turishi kerak, bu esa, o'z navbatida, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi ushbu talablardan "ikki karra" yuqoriroq bo'lgandagina amalga oshadi. Faqatgina bu holat ertangi kun, kelajakka yo'naltirilgan ta'lim tizimi va pedagogika fanida har qanday ijobiy o'zgarishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirilishi bilan kafolatlanadi. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, pedagog kadrlarni tayyorlashda "ikki karra" oldinda yurish talabi bilan bir qatorda real hayotda o'qituvchi maktab hayotidan, ta'lim tizimi esa maktab talablaridan orqada qolsa, u "jamiyat talablaridan ikki baravar orqada qoladi". Pedagogik ta'limning bu xususiyati hayotning barcha sohalarini takomillashtirishda va eng avvalo, islohotlar jarayonida ta'limni hisobga olish kerakligini ko'rsatadi.

Yuqorida qayd etilgan ilmiy fikr va xulosalarga tayangan holda biz "kompetentlik"ni "kompetensiya"ning hosilasi, degan fikrga qo'shilamiz.

Pedagogik oliygoh talabalarining kreativ kasbiy yo'nalishini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun quyidagi asosiy pedagogik shartlar mavjud:

1. Tanlangan kasbga ijobiy munosabat va kasbiy o'zini o'zi takomillashtirishga doimiy ehtiyojning mavjudligi (kelajakdagi kasbiy faoliyat mazmuni to'g'risida aniq fikr; kasbiy motivatsiyani mustahkamlash; talabalarni faol kasbiy yo'naltirilgan faoliyatga kiritish; kasbiy aks ettirish).

2. Kasbiy o'z-o'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalashni faollashtirish (talabalarining o'z-o'zini takomillashtirish bo'yicha maqsadli mustaqil ishi; kasbiy o'z-o'zini tarbiyalash; oliygohda o'qitishning o'quv dasturlarini amalga oshirish; talabalarni o'qitishni professionallashtirish).

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ yondashuv asosidagi kasbiy kompetentligini shakllantirishga yordam beradigan quyidagi pedagogik shart-sharoitlar aniqlandi:

- innovatsion va kreativ muhitni yaratish;
- o'z-o'zini anglashga qodir shaxsning sub'ektiv pozitsiyasini shakllantirish;
- fikr yuritish va o'z-o'zini aks ettirishni tashkil etish;
- faoliyatning amaliyotga yo'naltirilgan yo'nalishini mustahkamlash;
- hisoblash, axborot, telekommunikatsiya texnologiyalari va tizimlaridan foydalanish;
- talabalarining o'quv, ilmiy va kasbiy faoliyatini samarali boshqarish.

Dekabr, 2024-Yil

Pedagogik kreativlik o'qituvchining yuqori darajadagi malakaga ega ekanligini, nostandart fikrlashi natijada pedagogik ijodiy faoliyat yanada samarali va muvaffaqiyatli bo'lishini nazarda tutadi.

Kasbiy kompetensiyaga ega bo'lgan mutaxassislar:

- o'z sohasining yetuk bilimdoni; - kreativ va ijodkor bo'lishi; - muammoli vaziyatlarga yechim topa olishi; - axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalana olishi va boshqalar.

Yuqorida berilgan qisqa nazariy ma'lumotga tayanib aytish mumkinki, bo'lajak boshlang'ich sing o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'limdan foydalanish natijasida talabaning, ya'ni bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining kelajakda o'z kasbiy faoliyatini yo'lga qo'yishda uchrashi mumkin bo'lgan to'siqlarga nisbatan erta tayyorlash yoki shu to'siqlarni yenga olish kuchini uyg'otish hamdir.

Bundan tashqari bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisida kasbiy faoliyatni boshlashda katta motivatsiya vazifasini ham o'taydi.

Shunday qilib, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'limdan foydalanish natijasi ijobiydir. Jumladan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim turlaridan aniq va to'liq xabardor bo'lgan holda, amaliy jarayonlarda ularni tadbiiq etish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda yuqori natijalarga erishish imkonini yaratadi hamda ularga kelajakda pedagogik jarayon ishtirokchisiga aylanganlarida o'qituvchi bo'lib yetishish jarayonlarida olgan bilimlarini qo'rqmasdan qo'llash kuchini beradi deyish mumkin.

Yana shuni ta'kidlash kerakki, hamkorlikda o'qitish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining ta'lim-tarbiya olish motivlarini rivojlantirib borish orqali hamda o'quv-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirish tamoyillarini amalga tadbiiq qilgan holda yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvar kuni Oliy Majlisga murojaatnomasi.
2. Львов Л.В. Технология формирования учебно-профессиональной компетентности (концепт. – Челябинск: ЧГАУ; ЮУНОУ РАО, 2007. – С. 9-10.
3. Muslimov N.A. "Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi" /Monografiya. –T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013. 180 b.

Dekabr, 2024-Yil

4. Tolipov O.Q., Usmonboyeva M. "Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot". T.: "Fan", 2005. 276 b.
5. Sayidahmedov N. "Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya". – T.: 2003. 336 bet.
6. Musurmonova G., Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirishning ilmiy asoslari *Образование и инновационные исследования (2024 год № 2)* 165-168 bet

MODERN SCIENCE
& RESEARCH